

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 9 (22)

Суми – 2018

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p56>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Сухонос Віктор Володимирович
доктор юридичних наук, професор.
професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Сухонос Володимир Вікторович
доктор юридичних наук, професор.
завідувач кафедри конституційного права, теорії
та історії держави і права,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет.

Стаття присвячена висвітленню питань щодо проблем корупційної злочинності як поширеному явищу в Україні. Автори дослідили кримінологічне визначення даного поняття, проаналізували причини та фактори, щодо поширення даного явища. В даній роботі розглянули наукові підходи щодо визначення типології корупційних злочинців, яка враховує міжнародно-правові підходи до визначення корупційних дій. Розкрили сутнісні ознаки, проаналізували основні механізми розвитку корупційної злочинності. На жаль, проблема протидії даного явища поширена у багатьох країнах, однак Україна є беззаперечним лідером. В державі задля боротьби з корупційною злочинністю були створені спеціальні антикорупційні інституції, проте вони не функціонують належним чином. Необхідно відмітити, що не створено дієвого механізму щодо забезпечення боротьби з корупційною злочинністю. В Україні досить низький рівень застосування криміналістичних досліджень, які є важливим фундаментом для зменшення показників в даній сфері. У статті проаналізовано міжнародний рейтинг та інші дослідження, які свідчать про низький рівень протидії злочинності. Також, авторами досліджено офіційну звітність щодо кількісно-якісних показників корупційної злочинності за останні роки. Протидія корупційній злочинності передбачає, перш за все, всебічне вивчення цього правового феномену не лише з точки зору кримінального права, а й кримінології.

Ключові слова: корупція; корупційна злочинність; типологія корупційних злочинців; протидія; офіційна статистична звітність; антикорупційні органи, стратегія антикорупційної діяльності.

Sukhonos V.V., Sukhonos V.V. Criminological aspect of corruption crimes. The article is devoted to the issues of corruption crime as a widespread phenomenon in Ukraine. The authors investigated the criminological definition of this concept, analyzed the causes and factors concerning the distribution of this phenomenon. This paper reviewed scientific approaches to

determining the typology of corruption offenders, taking into account international legal approaches to the definition of corruption. Revealed the essential features, analyzed the main mechanisms of the development of corruption crime. Unfortunately, the problem of counteracting this phenomenon is widespread in many countries, but Ukraine is an undisputed leader. In the country, special anti-corruption institutions have been created to combat corruption, but they are not functioning properly. It should be noted that there was no effective mechanism to ensure the fight against corruption. In Ukraine, the level of application of forensic research is rather low, which is an important basis for reducing indicators in this area. The article analyzes the international rating and other studies, which testify to the low level of counteraction to crime. Also, the authors have investigated official reporting on quantitative and qualitative indicators of corruption in recent years. Combating corruption crime involves, above all, a comprehensive study of this legal phenomenon not only in terms of criminal law and criminology, and.

Key words: corruption; corruption crime; the typology of corruption criminals; opposition; official statistical reporting; anti-corruption authorities, anti-corruption strategy.

Постановка проблеми. Розбудова України як демократичної, соціальної та, головне, правової держави ставить на порядок денний питання про перешкоди, що постають перед нашою країною на шляху до зазначеної мети. Однією з таких перепон, на нашу думку, є корупційна злочинність, яка спричинена надмірним використанням суб'єктом відповідальності за корупційні діяння наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди означеному суб'єкту або на його вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити суб'єкта до протиправного використання наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Стан дослідження. Кримінологічні проблемах вияву та профілактики корупційної злочинності висвітлені у своїх роботах таких учених, як А. М. Бойка, В. М. Гарашука, В. Д. Гвоздецького, В. В. Голіну, О. М. Литвинова, Д. С. Машлякевича, М. І. Мельника, В. Я. Настюка, С. В. Невмержицького, М. І. Хавронюка, О. Ю. Шостко та ін.

Метою статті полягає у вивченні сучасного стану корупційної злочинності в Україні, дослідження основних та проблемних аспектів її виникнення, аналіз суб'єктів корупційної злочинності, створення дієвих механізмів щодо боротьби та перспектив її подолання.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що поняття корупційної злочинності не варто ототожнювати із сукупністю корупційних злочинів, які передбачені

Особливою частиною КК України. Поняття «корупційна злочинність» необхідно вирізняти та трактувати як історично не стійке, самодетермінуюче, соціально негативне явище, що становить систему корупційних злочинів. Так, на думку В. Ястребова, до поняття кримінологічної характеристики включають: просторово-часові параметри, особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів, властивості, що мають значення першочергове значення для організації превентивної роботи [1, 16]

В сучасному світі, злочинність вирізняється та доповнюється як новими її видами, так і більшою масштабністю, організованістю, професіоналізмом, транснаціональністю, технічним озброєнням, що, в свою чергу, вимагає від держави певних заходів правового попередження. Звісно, злочини в Україні мали місце і раніше, але такого транснаціонального розмаху отримали лише в наші дні. На думку науковця, І. Даньшина, структуру кримінологічною характеристикою злочинів є сукупність статистично значущих показників про злочинність і особистість злочинця, які відображають їх кількісну і структурну характеристику і таким чином ступінь суспільної небезпеки. [2, 36]. За статистикою, в результаті проведення досліджень, облікованих в Україні у 2015 р., корупційна злочинність складає 2,7%. Однак, якщо аналізувати корупційні злочини, то понад 90%, безпосередньо корупційної злочинності становлять: ст. 364 КК України – 20,5%, ст. 365 КК України – 8,9%, ст. 366 КК України – 40,6%, ст. 367 КК України – 11,7%, ст. 368 КК України – 10,6%. Необхідно зазначити, що доказом поширення корупційної злочинності в усіх сферах суспільного життя в Україні є її поділ за органами державної влади, в яких мають

місце корупційні прояви. Зокрема, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого Центром Разумкова у 2013 р., корупція, на думку респондентів, найбільше поширена у таких органах державної влади й окремих сферах: медицина – 84,6%; правоохоронні органи – 84,0%; судова система – 83,4%; державна влада в цілому – 82,3%; політична сфера загалом – 79,6%; вища освіта – 77,4%; органи прокуратури – 76,7%; податкові органи – 76,6%; політичні партії – 76,0%; митна служба – 71,9%; місцеве самоврядування в цілому – 67,8%; економічна сфера, діяльність підприємств – 67,3%; СБУ – 58,0%; середня освіта – 52,7%; Збройні сили України – 46,8%; професійні спілки – 45,2%; громадські організації – 39,1% [3]. Україна набрала 30 балів з 100 країн за індексом сприйняття корупції 2017 року, про який повідомляє Transparency International. Індекс корупції в Україні склав у середньому 24,85 пункту з 1998 по 2017 рік, досягнувши рекордного рівня в 30 балів у 2017 році і рекордного мінімуму в 15 балів у 2000 році [4].

Важливим аспектом щодо поширення корупційної злочинності є аналіз причин і умов вчинення даних злочинів. Це є необхідним гвинтом для з'ясування якісної протидії цьому явищу. Необхідно зауважити, що причинним комплексом злочинів у сфері службової діяльності є система взаємопов'язаних криміногенних явищ і процесів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що в поєднанні з іншими факторами прямо й опосередковано детермінують злочинність у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Виявлення, усунення, мінімізація та нейтралізація криміногенних факторів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, що зумовлюють службову злочинність як явище та спричиняють її конкретні прояви, виступають головним напрямом запобігання їй [5, 445].

Крім того, рівень корупційної злочинності значно перевищує рівень злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (1:0,08); злочинів у сфері господарської діяльності (1:0,64); злочинів проти правосуддя (1:0,33) тощо. Тим самим, дане дослідження показує актуальність і пріоритетність не тільки кримінологічного дослідження, а й удосконалення та посилення державної політики і практики запобігання злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності [5, 422].

Кримінологічна характеристика особистості злочинця відіграє одну із ключових ролей. Згідно загальної теорії кримінології кримінологічна характеристика охоплює кількісні та якісні показники стану злочинності і відомості про особистість злочинця [6, 164]. Відповідно до цього слід відзначити, що в особи корупціонера найважливішими є морально-психологічні й соціально-рольові ознаки. Дані особи є комунікабельними людьми, тому легко встановлюють соціальні контакти. Більшість злочинів вчиняють особи у віці 30–35 років. Необхідно відмітити, що зайняття відповідної посади та повноваження є хибними факторам, щодо можливості використання їх для задоволення особистих інтересів або інтересів інших осіб. Однак надання неправомірної вигоди може бути здійснено будь-якою особою незалежно від посади, яку вона обіймає. Суб'єктами корупційної злочинності є особи чоловічої, так і жіночої статі. Проте раніше більшість осіб було переважно чоловічої статі. Тим самим, це обумовлено тим, що на керівні посади призначалися переважно дана категорія. Рівень офіційних доходів даних осіб не відповідає рівню проживання, переважно це матеріально забезпечені люди. Для корупційної злочинності характерними є чинники, за яких особа займає одне становище, а хоче домогтися кращого рівня життя. Дослідження морально-психологічних, соціально-рольових та кримінально-правових структур особистості зумовлюють розробленню типології корупційних злочинців. Одним із головних типів є активний корупціонер, який у свою чергу поділяється на ситуативного і звичного корупціонера. Так, перший використовує підкуп для вирішення особистих питань лише в окремих випадках, для нього має ключове значення відіграє несприятлива життєва ситуація. Звичні корупціонери умисно і постійно досягають певних особистих цілей або задовольняють інтереси інших осіб не за рахунок власних умінь, а шляхом надання неправомірної вигоди службовій чи посадовій особі. Проте відповідно до міжнародно-правових документів більшість корупційної злочинності є пасивною. Даних суб'єктів у цій сфері можна поділити: «дрібний корупціонер» (ситуативний тип), він характеризується отриманням неправомірної вигоди, повсякчас у незначних розмірах за вирішення певних питань. Крім того, саме з даним типом корупціонерів найчастіше стикаються громадяни (у медичних, освітніх закладах, державних адміністративних органах тощо). Також виділяють звичного корупціонера,

який не вважає себе злочинцем. Дані особи віддають частину корупційних прибутків безпосередньому керівнику. Інший тип корупційного злочинця - ініціативний корупціонер (злісний тип), який має сталу мотивацію до отримання неправомірної вигоди. Тим самим, найчастіше така особа посідає керівні посади на підприємствах, в організаціях різних форм власності, в тому числі й у правоохоронних органах, судах, органах місцевого самоврядування або представницьких органах тощо. Найбільш небезпечним типом є тип особливо злісного (політичного) корупціонера, особи які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. О. Ю. Шостко вважає їх особливо небезпечними злісними злочинцями, оскільки вони належать до першої та другої категорії державної служби, а також відзначаються значним масштабом владних повноважень [7, 76-77].

Забезпечення необхідного дієвого механізму вивчення сучасного стану корупційної злочинності в Україні дає підстави для визначення основних стратегій протидії корупції. У проекті Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2018–2020 роки» від 26 квітня 2018 р. головними механізмами протидії корупційній злочинності були 1) впровадження ефективної антикорупційної політики способом удосконалення правового регулювання питань запобігання, виявлення та протидії корупції, виявлення та усунення причин та умов, що сприяють її проявам, формування в суспільстві ;2) підвищення рівня прозорості в діяльності представницьких органів, 3) проведення антикорупційних заходів в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; 4) завершення реформування судової влади істотне зниження рівня корупції в діяльності державних органів та ін. [8]. Проте перелічені завдання є не вичерпні, оскільки неможливо передбачити в одному законі усі заходи протидії корупційній злочинності. Необхідно відзначити, що дану антикорупційну стратегію необхідно доповнити низкою заходів, щодо орієнтування на міжнародні правові механізми. Важливою умовою ефективної реалізації стратегій протидії корупційній злочинності в Україні є організація роботи Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національної поліції, Національного агентства

України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. На жаль органи, що створені 2015–2016 рр., не функціонують у повному обсязі. Проте, найважливішим механізмом є створення Антикорупційного суду, який повинен стати надійним механізмом протидії корупційної злочинності.

Також, нашій державі необхідно звернутися до позитивного закордонного досвіду. який передбачає проведення аналізу «ціни» корупційної злочинності, що завдається державі і суспільству. Найбільш розвинуті країни, такі як США, Велика Британія та ін. проводять спеціальні дослідження щодо визначення «ціни» злочинності. Вона включає в себе характеристику розміру людських і матеріальних втрат, яких вдалося уникнути завдяки компетентній діяльності усіх антикорупційних органів. Таким чином, у результаті проведення дослідження щодо коштів, що витрачаються на утримання правоохоронної системи України та коштів, що заощаджені внаслідок вжиття заходів кримінологічної профілактики можна стверджувати про ефективну роботу органів в сфері корупційної злочинності та доцільності впровадження обраної правоохоронної стратегії [9].

Проте, до цього часу, кримінологічні рекомендації та законотворча діяльність слабо взаємодіють між собою. Найчастіше кримінальні закони приймаються без врахування і, навіть, без проведення глибокого кримінологічного аналізу окремого виду злочину. У якості прикладу можна навести боротьбу з організованою злочинністю, коли легалізуються (відмиваються) доходи, одержані злочинним шляхом. Відомо, що такі злочини набувають високого рівня латентності, а, отже й не отримують відображення у офіційній загальнонаціональній кримінально-правовій статистиці, незважаючи на їх фактичне вчинення. Саме тому, й члени організованих злочинних організацій та їх керівники фактично залишаються не покараними. Тому вважаємо, що будь-які нові закони перед тим, як їх прийняти, повинні перевірятися на кримінологічному рівні. Висновки. На жаль, корупційна злочинність є одним із дискредитуючих показників в державі. Саме корупційна злочинність стала одним із основних основних гальмуючих факторів в становленні європейської держави, порушення основних конституційних засад щодо дотримання прав і свобод громадян. Протидією корупційній злочинності в Україні є формування критеріїв ефективності роботи антикорупційних органів . Таким чином, без опори на результати

кримінологічних досліджень, без глибокого знання закономірностей і тенденцій, психологічного аналізу суб'єкту корупційної злочинності, реального кримінологічного становища в державі, неможливо вирішити кримінально-правові, процесуальні та пенітенціарні проблеми. Необхідно відзначити, що найбільшої поширеності серед корупційної злочинності є судова, правоохоронна і медична сфери. На жаль, латентність має корупційна

діяльність службових осіб першої і другої групи державної служби. Також необхідно аналізувати «ціну» корупційної злочинності, яка сприяє негативним наслідкам політичного, соціального, економічного та іншого характеру. Створення та діяльність стратегії протидії корупційній злочинності в Україні має бути доповнена заходів, які спрямовані зниженню корупційних ризиків у різних сферах суспільного життя.

Література:

1. Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В.Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юридическая литература, 1982. – Вып. 37. – С. 14–20.
2. Даньшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: учеб. пособ. / И.Н. Даньшин. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.
3. Centr Razumkova [Razumkov's center], razumkov.org.ua. Retrieved from [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903 [in Ukrainian]
4. Ukraine Corruption Index Retrieved from [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com/ukraine/corruption-index>.
5. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки): моногр. / Є.М. Блажівський, І.М. Козьяков, О.О. Книженко, О.М. Литвак та ін. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 484 с.
6. Зелинский А.Ф. Криминология: курс лекции / А.Ф. Зелинский. – Х.: Прапор, 1996. – 238 с.
7. Шостко О. Ю. Криминологічна характеристика корупційної злочинності в Україні / О. Ю. Шостко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 28. – С. 69–78.
8. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія): проект Закону України від 26 квітня 2018 року № 8324 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/proekt-zakonu-ukrayiny-pro-zasady-derzhavnoyi-antukorupciynoyi-polityky-v-ukrayini-antukorupciyna>
9. Маршуба Н.О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії Україні / Н. О. Маршуба // Питання боротьби зі злочинністю / - Х.: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016. – Вип. 31. – С. 123–134.